

Mededelingen

Prijs van de Vrede/Prijs van de Stichting Auschwitz

De Prijs van de Vrede, uitgeschreven door het Vredescentrum van de Stad Antwerpen en de Stichting Auschwitz, is dit academiejaar uitgereikt aan prof. dr. Eric David voor zijn verdienstelijke werk getiteld *Les principes de droit des conflits armés*. De jury, voorgezeten door de heer prof. dr. W. Szafran en samengesteld uit vertegenwoordigers van de Stichting Auschwitz, het Vredescentrum van de Stad Antwerpen en vooraanstaanden uit de wetenschappelijke en academische kringen, sprak zich op haar vergadering van 27 januari 1994 uit voor de bekroning van deze inzending. De plechtige uitreiking van de prijs vond plaats op 10 mei 1994 om 17.30 op het stadhuis van Antwerpen. Het is de tweede keer dat de Prijs van de Vrede toegekend wordt. Vorig jaar bekroonde de jury de studie getiteld *Een godsdienstdidactiek van de holocaust. Fundamenteel onderzoek en praktische uitwerking* van de hand van de heer Didier Pollefeyt (N.F.W.O.). Elke Brems, Jan Depré, Alette Smeulders en Geneviève Thyange zijn op dit voorstel ingegaan.

Voor de Prijs van de Stichting Auschwitz 1993-1994 ontvingen we zes inzendingen :

Elke BREMS, *'Aanhoort het bloed'. De literaire kritiek in Volk en Staat (1940-1941)*

Jan DEPRE, *Vlaams Blok en Front national : een vergelijk. Een vergelijkende politieke analyse van een Vlaamse en een Franse extreem rechtse partij*

Marc HARDY, *Contribution à l'étude du phénomène des camps de concentration nazis et des processus qui les*

ont engendrés. La solution finale : le problème final du capitalisme impérial

Olivier LAMBERT, *La responsabilité de la presse dans la montée du Front national en France. Le Figaro Magazine, le Nouvel Observateur et l'Événement du Jeudi face à trois événements : la menace du sida, le voile islamique et la violence dans les banlieues*

Alette SMEULERS, *Vermoorde onschuld : een onderzoek naar de politieke, sociale en psychologische achtergronden van het bestaan van beulen, folteraars en hen die de grove schendingen van de rechten van de mens uitvoeren*

Geneviève THYANGE, *L'abbé Joseph André (1908-1973) : du sauvetage des Juifs à l'aide aux détenus*

Hoewel bepaalde van de ingediende werken wezenlijke kwaliteiten vertonen, hebben de jury's van de Prijs van de Stichting Auschwitz, handelend vanuit het standpunt dat de hoge eisen waaraan de werken van de mededingers moeten voldoen, te allen prijze dienen te worden gehandhaafd, beslist dat geen kandidaat in aanmerking komt voor de toekenning van de prijs. Niettemin hebben de leden van de jury's het oordeel uitgesproken dat alle kandidaten verdienen te worden aangemoedigd. Vijf kandidaten kunnen aanspraak maken op de toepassing van artikel 4 van het reglement, dat de raad van bestuur de bevoegdheid verleent de mededingers wier werk verdient te worden uitgediept geldelijk te steunen. De geselecteerde kandidaten zijn Elke Brems, Jan Depré, Olivier Lambert, Alette Smeulers en Geneviève Thyange. De raad van bestuur gaat in op de suggesties van de jury's en heeft contact opgenomen met de betrokkenen om hun op grond van artikel 4 van het reglement geldelijke steun bij hun onderzoek voor te stellen.

Behoud van de gedenkplaats Auschwitz-Birkenau

Als u een bijdrage wilt leveren tot het behoud van de gedenkplaats Auschwitz-Birkenau en aan de restauratie van ons Internationaal Monument in Birkenau, gelieve dan uw geldelijke schenking op rekeningnummer 088-2099450-74 te storten of over te schrijven.

Vertegenwoordigers van de naoorlogse generatie en overlevenden van de Sjoa nemen deel aan een multiculturele studie

De reacties van de naoorlogse generatie en van overlevenden van de Sjoa in Nederland worden verzameld en

bestudeerd door dr. Rita Newman, een psychiater uit New Jersey (USA), die gespecialiseerd is in de problematiek van de gevolgen van de Holocaust.

Dr. Newman heeft ontmoetingen gehad met groepen overlevenden om te discussiëren over de reactie op gebeurtenissen in die tijd, van de val van de Berlijnse muur en de Duitse hereniging tot de Golfoorlog en het voorgestelde vredesakkoord tussen Israël en de PLO.

De uitkomsten van de gesprekken in Nederland zullen geanalyseerd worden en vergeleken met de uitkomsten van gesprekken met overlevenden en tweede-generatiegroepen in de Verenigde Staten, Israël en Duitsland. Een verslag hiervan zal worden uitgebracht op het Internationale Congres «Grief and Bereavement» te Stockholm in juni 1994 en op andere wetenschappelijke bijeenkomsten voor verdere professionele studie.

Eerdere verslagen van deze multiculturele studie werden reeds door dr. Newman uitgebracht op de «Annual Holocaust Scholars' Conference» te Seattle (Washington) in februari 1992, voorts op de vergadering van de «World Federation of Mental Health» te Tokio in augustus 1993 en op het internationale congres «Remembering for the Future» te Berlijn in maart 1994.

Het doel van de lopende studie betreft de beoordeling van het voortduren van symptomen van posttraumatische *Stress Disorder* 49 jaar na afloop van de oorlog in Nederland.

Overlevenden van de Sjoa, zij die behoren tot de naoorlogse generatie in Nederland en alle anderen die geïnteresseerd zijn in deelname aan deze studie, worden verzocht schriftelijk contact op te nemen met dr. Tera Mooi, Helmstraat 14, 2484 AT Den Haag. Zij zal zorg dragen voor de toezending van een desbetreffende vragenlijst inzake de bovengenoemde problematiek.

Boekbesprekingen

Gon BOISSEVAIN & Lennie van EMPEL

Vrouwenkamp op Java

Amsterdam, De Bataafsche Leeuw,
1991, 360 blz.

ISBN 90-6707-271-0

Vrouwenkamp op Java, een boek dat aan zijn tweede uitgave toe is, is opgebouwd uit fragmenten van het dagboek van Lennie van Empel en uit herinneringen van Gon Boissevain, wier echtgenoot als krijgsgevangene van de Japanners is omgekomen in Ambom. De beschreven periode vangt aan op 8 december 1941, begin van de Pacificoorlog, tot en met 21 februari 1945, de hereniging van Lennies huisgezin.

De twee vrouwen, vooroorlogse vriendinnen, hebben samen in een- en hetzelfde Jappenkamp 'Lampersarie' opgesloten gezeten. Lennie van Empel met haar zoontje, maar enkele maanden oud bij het uitbreken van de Pacificoorlog. Gon Boissevain met haar twee zeer jonge kinderen, beide meisjes. De jongste, geboren op 22 juli 1942, heeft de vader nooit gezien.

Zij beschrijven in hun boek de langzame maar zekere aftakeling door hongersnood, strafappèls, mishandelingen, volledig gebrek aan hygiëne en gebrek aan leefruimte - Lampersarie voorzien voor 1.300 eindigde met 7.500 gevangenen. Alles is natuurlijk relatief. Niets is vergelijkbaar. Toch weten beide schrijfsters, jaren nadien, dat zij niet eens in het allerslechtste Jappenkamp op Java hebben gezeten. Maar een kamp is een kamp. De gevangenen waren altijd totaal afhankelijk van hun bewakers, de absolute Japanse overwinnaars, die de overwonnenen als vuil behandelden.

Vrouwenkamp op Java leert ons zowel iets over het gedragspatroon van deze moeders tegenover hun kinderen in dergelijke omstandigheden, als over het gedrag en de psyche van die kinderen zelf. Wat mij in het boek echter het meeste boeit is vooral de situatie van de blanke vrouwen in

het toenmalige ‘Nederlandsch-Indië’. Hun luxueuze levenswijze en hun houding tegenover de Aziaten in het algemeen en de inlanders in het bijzonder. Maar ook de beschrijving van de bevrijding, die geen bevrijding was zoals men deze in Europa heeft gekend. De onvoorwaardelijke overgave van Japan gebeurde op 15 augustus 1945. Met de lef van de arrogantie werd dit door de Japanners pas dagen later in Lampersarie bekend gemaakt - in andere kampen op Java soms weken nadien - en ondertussen bleven de Japanners hun mensonterend gedrag als de meest gewone zaak aanhouden.

Eveneens is de fameuze bersiaptijd zeer goed omlijnd. Deze periode maakte de hereniging van de gezinnen onmogelijk en eveneens de contacten met de buitenwereld. Bovendien werd toen het grootste deel van de blanke bevolking verplicht in de overbevolkte kampen te blijven zitten. Weliswaar met beter voedsel en met medicamenten. Maar in dezelfde rotzooi, zoals tevoren!

De Geallieerden hebben lang gewacht om de gevangenen te bevrijden. De order was dat de Japanners, ooit onze vijanden, ons nu maar moesten beschermen! En onderwijl vochten de inlanders, terecht, voor hun bevrijding uit de kolonisatie. Maar de blanke bevolking die, na meer dan 3 jaar Japanse kampen, dan toch had overleefd, riskeerde helaas door de onbekwaamheid van de ‘Allies’ iedere dag hun leven en moest vrezen in stukjes te worden gehakt. De bersiaptijd was één grote chaos, een zeer beproevende en bedroevende periode. De dagelijkse angst heeft op de bevrijdingsvreugde een zware domper gezet.

Die bersiap is maar in weinige boeken behandeld. In *Vrouwenkamp op Java* is dat zeer sober en zonder pathos beschreven. En dat is lovenswaardig.

Lydia CHAGOLL

In 1988 lanceerde de Nederlandse regering voorstellen tot wijziging van de wetten met betrekking tot de oorlogsslachtoffers. Dit kwam neer op een gelijkschakeling met de sociale wetten. De invaliditeit werd dus strikt materieel geïnterpreteerd. De getroffen regelingen waren niet perfect en werden vaak met een kwetsende traagheid uitgevoerd. Daarenboven getuigden ze van een streven naar vereenvoudiging en een afwijzen van nieuwe aanvragen, dit als

A. ENGELSMAN (*met een voorwoord van L. de Jong*)
Oorlogstrauma's na 45 jaar. Politiek en psychiatrisch ongeduld
Amsterdam, Van Gennep, 1989, 112 blz., ISBN 90-6012-745-5

gevolg van een mentaliteitswijziging die zich de laatste jaren heeft doorgezet, namelijk: de oorlog is zo lang geleden dat niemand er meer hinder van ondervindt.

Die redenering gaat natuurlijk niet op. Het verschijnsel van het post-concentrationair systeem is hetzelfde, zowel in Nederland als in België, al is de wetgeving op de oorlogsgetroffenen in de twee landen wel verschillend. De hoofdstukken over de geschiedenis van de - Nederlandse - wetgeving, hoe de oorlogsgetroffenen ze beleven, de schade die ze er eventueel van ondervinden, de mogelijkheden om daar iets aan te veranderen, enz. zijn dan ook minder interessant voor Belgische lezers, tenzij voor ingewijden terzake.

Wél interessant echter is het boek waar het handelt over de oorlogstrauma's zelf. Diegenen die het meegemaakt hebben weten het: de traumatische ervaringen blijven nawerken, het hele leven lang. Alleen het verwerken - of de pogingen tot verwerken - verschilt van persoon tot persoon. Voor velen waren de eerste jaren na de oorlog een tijdperk van positieve ontkenning: de oorlog was voorbij en er kondigde zich een betere toekomst aan. Psychische afwijkingen waren - nog - zwak of onbestaande. Ze kwamen maar later aan de oppervlakte, met het ouder worden, met het afnemen van de fysische en psychische weerstand - en van de illusies -, met het verslechteren van het familiaal, sociaal en politiek klimaat, enz.

Dan pas begonnen de psychiaters zich met de zaak te bemoeien. De benadering van het verschijnsel kon op twee verschillende manieren gebeuren, naar gelang de psychiater behoorde tot het biologische of het psycho-dynamische kamp. De grootste verdienste in het onderzoek van het post-concentrationair syndroom ligt wel bij de laatste stroming. En, het moet gezegd, meer - en vroeger - in Nederland dan in België.

Jan van CALSTEREN

Hugo GIJSELS

*Open je ogen voor het Vlaams Blok
ze sluit.* Leuven, Kritak, 1994, 222
blz., ISBN 90-6303-535-7, prijs: 598
fr.

Door zijn structuur stelt het uitstekende boek van Hugo Gijssels over extreem rechts in België en over het Vlaams Blok in het bijzonder, de lezer in staat om de oorsprong en de beginselen van deze partij te begrijpen en zich een idee te vormen van het profiel van zijn voornaamste vertegenwoordigers.

Het werk telt drie delen. Het eerste behandelt de geschiedenis van de uiterst rechtse organisaties in België, met name die van het Vlaams Blok. Voorts wordt de actie en de logica van deze partij onder de loep genomen. Ten slotte wordt het doopceel gelicht van de voornaamste vertegenwoordigers van het Vlaams Blok.

Het is interessant te constateren dat de Vlaamse Beweging, met zijn interne denkrichtingen en verschillende eisen, aanvankelijk streefde naar emancipatie en veeleer pacifistisch en links georiënteerd was.

Onder invloed van de opkomst van de nieuwe orde in verschillende Europese landen in de jaren dertig en veertig, belandde de Vlaamse Beweging in de collaboratie.

Deze ontwikkeling wordt geïllustreerd door de Frontpartij. Op het eind van het tweede decennium van deze eeuw ijverde deze beweging voor Vlaamse autonomie en bepleitte zij de taalkundige onschendbaarheid van Vlaanderen. In het begin van de jaren dertig begonnen zich onder de verschillende strekkingen - federalisten, separatisten, democraten en aanhangers van de nieuwe orde -afwijkende meningen te vertonen. Het vertrek van de laatstgenoemden betekende terreinverlies voor de partij. Het leidde tot de oprichting van een fascistische paramilitaire beweging, het Verdinaso, en een partij, het Vlaams Nationaal Verbond, die de beginselen en de structuren van het fascisme overnam. Ondertussen, al in het begin van de jaren dertig, begon een uiterst conservatieve golf Europa stevig in haar greep te krijgen.

Om de rol van deze organisaties van fascistische aard aan te tonen, haal ik twee voorbeelden uit het onderhavige boek.

Toen de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog de Sovjetunie aanvielen, voerden het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) en de DeVlag, een organisatie die propaganda maakte voor de nazi's, een campagne om jonge Vlamingen ervan te overtuigen zich bij de Waffen-SS aan te sluiten. Daarna gingen zij met een grote campagne van start om hen ertoe te brengen aan het Oostfront te strijden.

Onder de bezetting hebben collaborateurs actief deelgenomen aan de jacht op joden. De nazi's kregen steun van het VNV, Rex, de DeVlag en andere extremistische organisaties, bij het in de praktijk omzetten van hun anti-

semitische overtuiging: er werd een beroepsverbod in het onderwijs, de ambtenarij en de pers ingevoerd; later volgde de deportatie van joden naar Auschwitz in 27 konvooien.

Van dan af zijn de uiterst rechtse partijen aan een gedaanteverandering onderhevig. Ook hun naam passen ze aan. Dan verschijnen ook de privé-legers en de fascistisch georiënteerde publikaties. Het Vlaams Nationaal Verbond neemt onder de naam Vlaams Volksblok aan de verkiezingen van 1938 deel. Deze partij neemt op haar beurt onder een andere naam, Vlaams Nationaal Blok, aan de verkiezingen van 1939 deel.

De op het einde van de jaren veertig opgerichte vereniging Berkenkruis nam in 1950 de naam 'Vlaamse Unie van Oudstrijders van het Oostfront' aan. Ze maakte, na haar ontbinding ingevolge moeilijkheden met de justitie, plaats voor de vereniging Sint-Maartensfonds. Ofschoon officieel als een 'subversieve beweging' gebrandmerkt, is ze tot op de dag van vandaag blijven voortbestaan: officieel als liefdadige vereniging, maar in werkelijkheid als organisator van bedevaarten en fascistisch getinte debatten.

Er waren nog andere gedaanteveranderingen in uiterst rechtse kringen. De Vlaamse Militanten Orde (VMO) was de ordedienst annex plakploeg van een in 1954 in het milieu van de collaborateurs en de Vlaams-nationalistische beweging ontstane partij: de Volksunie. De VMO was een geuniformeerde paramilitaire organisatie die herinneringen opriep aan het VNV en de paramilitaire troepen van het Verdinaso.

Omwille van haar openlijk extremistische karakter verbrak de VMO in 1961 haar relatie met de Volksunie. Tien jaar later werd de VMO ontbonden. Haar leider werd Volksuniesenator. Na de ontbinding van de VMO richtten twee van haar voormannen de VMO-nieuwe versie op. Die ontpopte zich tot een neonazistische paramilitaire organisatie, terwijl de Volksunie een wat progressievere politieke koers ging varen. Karel Dillen nam ontslag uit de Volksunie om zich in te zetten voor Were Di, de VMO en - later - Voorpost, een organisatie die zich ten doel stelde extremistische actievoerders te 'vormen' door ze in paramilitaire neonazistische kampen in Duitsland en de Belgische Ardennen te trainen.

Na verschillende gedaanteveranderingen van diverse extreem rechtse organisaties belanden we in 1978, het jaar

van de oprichting van het Vlaams Blok. Om electorale redenen verenigt het Vlaams Blok twee partijen die zelf in 1977 opgericht werden: de Vlaamse Volkspartij van Lode Claes - die uit onvrede met het Egmontpact de Volksunie verlaten had - en de Vlaams Nationale Partij van Karel Dillen.

Tot in het midden van de jaren tachtig steeg het Vlaams Blok maar matig bij verkiezingen. Pas in 1987 was het succes in de verkiezingen overweldigend. In Antwerpen steeg het aantal stemmen voor het Vlaams Blok van 3,6 % in 1978 tot 10,3 % in 1987 en zelfs tot 17,6 % bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 en 25,5 % bij de parlementsverkiezingen.

De sleutel tot het overweldigende succes van het Vlaams Blok is zijn stokpaardje: de immigratie. De geplande terugkeer van de immigranten in hun land van oorsprong is zowat de hoeksteen van het programma van het Vlaams Blok. Dat programma is in 1984 opgesteld, nadat Le Pen een verkiezingsoverwinning geboekt had dankzij een racistische campagne ter voorbereiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 1983 in Frankrijk.

Piero Ignazi rekent in zijn artikel over de opkomst van extreem rechtse partijen in Europa¹ het Vlaams Blok tot de 'nieuw extreem rechtse' partijen, d.w.z. tot de rechtsextremistische partijen die althans openlijk elke verwijzing naar het fascisme ontkennen. Uit de informatie die Hugo Gijssels ons levert blijkt nochtans dat het Vlaams Blok zeer nauwe banden met de fascistische ideologie onderhoudt.

¹ The silent counter-revolution - Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe. Door Piero Ignazi, University of Bologna, Italy, Kluwer Academic Publishers, the Netherlands, 1992.

De banden tussen het Vlaams Blok en een indrukwekkend netwerk van organisaties met het neonazistische stempel en met heimwee naar het hitleriaanse verleden, zoals Were Di, VMO en Voorpost, bewijzen afdoend deze constatering. Aan voorbeelden ontbreekt het in dit boek niet.

Zo leidden nog niet zo lang geleden twee voormannen van het Brusselse Vlaams Blok de Brabantse afdeling van het Sint-Maartensfonds: de vereniging Hertog Jan van Brabant, die in haar statuten de ontwikkeling van de in 1940-45 aangehangen waarden opneemt en in haar tijdschrift *Periodiek Contact* artikels publiceert waarin de loftrampet over Hitler wordt gestoken.

Hugo Gijssels maakt in zijn boek de inventaris op van de sterke gelijkenissen tussen de voorstellen van het Vlaams

Blok met betrekking tot de immigratie en de door Hitler uitgevaardigde anti-joodse wetten: verkrijging van het staatsburgerschap op grond van het *jus sanguinis* (het recht op grond van bloedverwantschap), het herzien van de naturalisaties, uitsluiting van vreemdelingen uit alle openbare diensten, strenge controle op de organisaties van vreemdelingen, opschorting van de sociale rechten van vreemdelingen, beperking van het recht op eigendom voor vreemdelingen...

Al laat het Vlaams Blok geen enkele gelegenheid voorbijgaan om zijn haat jegens vreemdelingen te demonstreren, in het openbaar ontkent het een racistische partij te zijn.

Nochtans getuigen ettelijke verklaringen van de voornaamste vertegenwoordigers van het Vlaams Blok van zijn racistische aard. De leider van Were Di, tevens strijdmaker van Karel Dillen, beweerde in 1956 dat het meest imminente gevaar dat Europa bedreigt het biologische verval is, dat veroorzaakt wordt door de toenemende vermenging van het bloed met niet-Europese elementen. Dezelfde rol speelde de voorzitter van het Vlaams Blok, alsmede andere belangrijke figuren in de partij, in deze beweging die de apartheid voorstaat.

Ten opzichte van de joden geeft het Vlaams Blok blijk van een soortgelijk opportunisme, door te vermijden zich openlijk antisemitisch op te stellen; een houding die waarschijnlijk is ingegeven door de aanwezigheid van een grote joodse gemeenschap in Antwerpen, het bastion van het Vlaams Blok.

Toch is het Karel Dillen geweest die ooit het boek van Maurice Bardèche vertaald heeft, waarin de revisionistische stelling geponeerd wordt dat de concentratiekampen door de joden na de oorlog gebouwd zijn met decors uit Hollywood.

Zijn racistische haat jegens vreemdelingen combineert het Vlaams Blok met zijn vijandigheid tegenover vakbondsleden, links, homoseksuelen en feministen. Een verklaring van een van de voornaamste figuren van deze partij vat haar voorstelling van de persvrijheid samen: «censuur is het enige geldige middel om de verspreiding van de waarheid te verzekeren».

Wat het onderwijs betreft, zijn de beginselen van de partij zonneklaar in het pleidooi voor een apart onderwijsnet

voor migranten en door de campagne die door de Vlaams Blokjongeren gevoerd werd in 1989 en tot doel had leerlingen aan te moedigen hun progressieve leerkrachten aan te geven.

Het laatste deel van het boek, over het profiel van de parlementsleden en de voornaamste vertegenwoordigers van het Vlaams Blok, is niet minder leerrijk.

Het is mogelijk om aan de hand van de levensloop van bepaalde belangrijke figuren in de partij de nauwe banden tussen het Vlaams Blok en verschillende extremistische organisaties, uitgevers en paramilitaire groepen aan te tonen.

Overigens geven diverse citaten en verklaringen van min of meer belangrijke figuren in het Vlaams Blok ons een nauwkeurig inzicht in de ideologie die zij voorstaan.

Dank zij het ene verkiezingssucces na het andere heeft het Vlaams Blok sinds januari 1992 18 verkozenen in het federale parlement (12 in de Kamer en 6 in de Senaat), een vertegenwoordiger in het Europese Parlement, 36 verkozenen in de provincieraden en 23 gemeenteraadsleden in Vlaanderen, plus nog enkele vertegenwoordigers op administratieve posten.

Deze spectaculaire opgang mag niet worden onderschat. Het Vlaams Blok put haar ideologie en haar beginselen uit een monsterlijk verleden. Het voldoet niet dit verleden te bezweren, indien men wil verhinderen dat wat zich toen afgespeeld heeft, weer een kans krijgt zich voor te doen.

Tassos KANATOURIS (uit het Frans vertaald)

Samen met zijn vier jaar oudere broer wordt een elfjarige jongen in 1938 naar veiliger oorden gestuurd. Vanuit Hamburg reizen ze met de trein via Munchen naar Firenze. Een jaar later belanden ze in een kindertehuis in de Franse Savoie.

Overdonderend zijn de kleuren en de beelden van land en lucht die de jongen in zich opneemt. Wonderlijk mooi beschreven krijgt de natuur haar kracht: verpletterend door de pracht en de ultieme redding om heimwee en herinnering te overwinnen.

Georges-Arthur GOLDSCHMIDT
(met een voorwoord door Peter Handke, vertaald uit het Duits door Gerda Meijerink) -De afzondering
Breda, De Geus, 1992, 141 blz.,
ISBN 90-5226-084-2

Het veilig lijkende tehuis in de zeer verlaten bergstreek heeft ook zijn keerzijde. Al van bij de aanvang wordt de jongen zowel door de andere kinderen, als door de leiding van het tehuis, als een 'vreemde' beschouwd. Zijn natuurbeleving als middel om zijn emoties onder controle te houden, doen hem behandeld worden als een buitenbeentje. De jongen wordt het mikpunt van kleine maar ook zeer geraffineerde pesterijen tot zelfs regelrechte mishandelingen. Steeds opnieuw wordt de schuld van alles in zijn schoenen geschoven en krijgt hij hardere lijfstraffen toegediend om hem te doen aanpassen aan de orde van het tehuis.

Beklemmend beschrijft de auteur de psychologie van de jongen die deze vernederingen en straffen aangrijpt om zijn heimwee te bestrijden. Af en toe zijn er ontmoetingen die hem even uit zijn isolement halen, maar steeds opnieuw verdwijnen die even snel.

Het angstige rimte van de seizoenen waarin ontsnappen aan de wreedheden al dan niet lukt, is de regelmaat van het leven. Dan steekt werkelijk de dreiging van een deportatie de kop op. Juist het verder geïsoleerd worden in de bergen, redt hem uit de afzondering die er rondom hem gegroeid is.

Zowel inhoudelijk als literair is dit een uitzonderlijk werk.

Jef BODEN

Raul HILBERG (uit *het Engels vertaald door Peter van der Kraaij*), *Daders, slachtoffers, omstanders. De joodse catastrofe 1933-1945*, Haarlem, H.J.W. Becht, 1993, 301 blz., ISBN 90-230-0802-2

Toen Raul Hilberg gevraagd werd waarom hij de *De vernietiging van de Europese joden* geschreven had, antwoordde hij: «Out of rebellion»¹. Zijn nieuwe boek kan worden beschouwd als een bewerkte versie van zijn grote standaardwerk die in de Verenigde Staten verscheen in 1961. In 1948 in Brooklyn College tijdens een les over de oorsprong van de nationale staat, verwees de hoogleraar, zelf een emigrant, naar de misdaden in Spanje onder Napoleon waarvan hij beweerde dat de wreedheid ervan in de geschiedenis ongeëvenaard is. De jonge Hilberg, een zoon van joods-Weense emigranten, stak z'n vinger op en vroeg zijn professor wat hij dacht van de zes miljoen joden die in de kampen van de nazi's omkwamen. Toentertijd was de vernietiging van de joden in Europa een taboe waartegen de jonge Hilberg wou *rebelleren*. Hoe kon zo'n omvangrijk onderwerp nu worden benaderd? Hilberg koos ervoor ver-

¹ Onderhoud met Ulrich SCHILLER in *DIE ZEIT*, nr. 40, 1 okt. 1993

schillende betrokken groepen voor het voetlicht te brengen. Om te beginnen de Duitse bureaucratie, zonder welke dit wrede systeem nooit zo doeltreffend gefunctioneerd kon hebben. Het onderhavige boek is op dit onderzoek gebaseerd; het bevat drie collectieve biografieën. Het behandelt de nazi-misdaden vanuit verschillende standpunten: die van de daders, die van de slachtoffers en die van de omstanders. Deze *Mitläufer* namen passief aan de misdaden deel. «Ik ben er me steeds van bewust geweest dat de daders, slachtoffers en de lui die beweerden dat ze 'er niet bij betrokken' waren *denkende* mensen waren.»²

² Kaft van de Duitse uitgave, Frankfurt am Main, S. Fischer, 1993

Hans-Christian JASCH (uit het Frans vertaald)

Quarantaine van G.L. Durlacher wordt aangekondigd als een bundel verhalen. Het is veel meer.

Het eerste verhaal *Gabel* is de geschiedenis van Otto Gabel en zijn contacten met de familie Durlacher, vanaf het Rotterdamse benefietconcert dat voor vluchtelingen van de St.-Louis werd georganiseerd tot de bescherming waarmee hij de Durlachers - door zijn werk in het kamp - in Westerbork een tijdlang voor het transport kon behoeden. *Gabel* is een erbetoon aan de man die, zonder het uiteindelijk zelf te overleven, mee aan de redding van de auteur heeft geholpen.

Ook *Verboden lessen* is zo'n hommage aan medegevangenen die zich ondanks alles bleven inzetten om het geloof in elkaar en in de toekomst levendig te houden. Dat na de thuiskomst niet alles eenvoudig is, beschrijft G.L. Durlacher in *Na 1945*. Zo schrijft hij: «Zijn warmte geeft mij vertrouwen, maar de woorden over de kampjaren blijven onuitsproken. Er is geen taal om de vernedering, de vervuiling, de woede en het verdriet te beschrijven.» (blz. 75)

Toch is dit laatste verhaal de beschrijving van de langzame, zekere en vastberaden weg om het leven weer op te bouwen. Ondanks negatieve contacten en relaties, is het de warmte van de anderen die voor hem de poort naar de toekomst opnieuw opende. Voor hen, en voor de anderen die zoveel betekenden, maar het niet meer zelf konden beleven, is dit een waardig, bijzonder knap verwoord erbetoon. Daarvoor heeft de auteur na al die jaren uiteindelijk toch de juiste woorden gevonden.

Jef BODEN

Gerhard L. DURLACHER,

Quarantaine. Verhalen, Amsterdam, Meulenhoff, 1993, 110 blz., ISBN 90-290-4113-7, prijs : f 24,90 498 fr.

Angelika EBBINGHAUS
(samengesteld door)

Opfer und Täterinnen. Frauen biographien des Nationalsozialismus. Schriften der Hamburger Stiftung für Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts, Hamburg, Delphi Politik - Nördlingen, Verlag bei Franz Greno, 1987, 348 blz., ISBN 389-19095-19

Zoals in het woord vooraf van dit werk wordt aangegeven, is de relatie tussen slachtoffers en 'daderessen' in het nationaal-socialisme een stuk als het ware gecamoufleerde geschiedenis van vrouwen. Uit de bijdragen van de verschillende auteurs blijkt dat en op welke manier vrouwen hebben deelgenomen aan de racistische en seksistische praktijken van het nationaal-socialisme. Er wordt op gewezen dat vrouwen, in tegenstelling met tot nog toe meestal gangbare denkbeelden, niet alleen slachtoffers zijn geweest van deze politiek, maar dat sommigen zich ook, in weliswaar vaak - maar niet altijd - ondergeschikte posities, op gruwelijke wijze hebben gedragen tegenover andere vrouwen.

Dit aspect wordt toegelicht aan de hand van een concreet voorbeeld : de stad Hamburg. Daarbij wordt uitgegaan van documenten, archiefstukken, interviews, getuigenissen van slachtoffers en daderessen tijdens processen, evenals van heel wat onderzoek dat op dit gebied door verschillende vorsers is verricht.

De genetische registratie van de bevolking, een van de spilfactoren in het regime, werd door het 'gezondheids- en welvaartswezen' georganiseerd. De gezondheids- en gezinswelzijnswerksters (*Fürsorgerinnen*) hadden rechtstreeks contact met de gezinnen en brachten, zoals we verder nog zullen zien, vaak de eerste elementen aan voor een latere selectie. Ruime aandacht gaat in dit boek dan ook in verschillende artikels uit naar deze vrouwen, en naar verpleegsters die een beroep uitoefenden dat veel verwantschap vertoont met dat van de welzijns- of maatschappelijk werksters.

Opfer und Täterinnen omvat onder meer documenten in verband met het proces tegen 14 vroegere verpleegsters die in de psychiatrische inrichting waar ze werkten honderden patiëntes gedood hebben en zich daarbij beroepen op het feit dat het hun bevolen was. Ze zouden medelijden hebben gehad met de patiëntes en hen hebben voorbereid op een 'goede' dood, de enige uitweg uit hun lijden. Deze voorstelling van de situatie stemt helemaal niet overeen met de visie van overlevende slachtoffers.

Voorts worden enkele carrièrebewuste vrouwen aangehaald, die helemaal niet pasten in het nazistische propagandabeeld van de vrouw. Zij hadden veeleer leidinggevende functies, waren niet getrouwd en hadden geen kinderen. Vanuit hun machtspositie lieten ze andere vrouwen vervolgen, die niet aan de prestatienorm en al evenmin aan het

beeld van de Duitse moeder en huisvrouw beantwoordden. In verschillende bijdragen wordt geprobeerd op vrouwen die hun carrière aan het nazi-regime te danken hebben, een licht te werpen vanuit de optiek van hun slachtoffers : vervolgde vrouwen geven het gebeurde weer, er wordt geciteerd uit akten of auteurs analyseren de situatie vanuit het perspectief van vervolgde vrouwen.

Eigenaardig genoeg blijkt het geen uitzondering te zijn dat dergelijke vrouwen (en mannen) die hun carrière eigenlijk hadden opgebouwd dank zij het nationaal-socialisme, ook na de val van het regime belangrijke functies bleven uitoefenen, zoals Käthe Petersen en Helene Wessel.

Een ander in het oog springend geval is de enige vrouw die op het Nurenbergse artsproces is veroordeeld wegens misdaad tegen de mensheid : Dr. Herta Oberheuser, die in het vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück mede experimenten op Poolse gevangenen heeft georganiseerd. Ze heeft deze experimenten niet gepland - dat was het prerogatief van haar mannelijke collega's -, maar heeft bij operaties geassisteerd en heeft bijna stelselmatig geweigerd narcose toe te dienen, ook als mannelijke collega's het lijden van pas geopereerde vrouwen niet meer konden verdragen.

Tijdens de verhoren rationaliseerden de welzijnswerksters en verpleegsters, maar ook hoger geplaatste ondervraagden, hun handelingen en verklaarden ze dat zij, vrouwen, niet tot extreme gruweldaden in staat waren, hoewel uit documenten en uit verklaringen van slachtoffers blijkt, dat zij juist wel waren geweest «zoals men altijd gedacht had, dat vrouwen nooit zouden kunnen zijn».

In hun vroegere werksituatie was de minste afwijking van de door het regime vooropgestelde lijn voor de gehoorzame welzijnswerksters voldoende om te beginnen te scherpen met termen als asociaal, werkschuw of (moreel) zwakzinnig.

Zelfs jongelui en kinderen bleven niet buiten schot : weinig bekend zijn de zogenaamde jeugdbeschermingskampen zoals Uckermark, een bijkamp voor meisjes van het vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück. Officieel moesten deze jeugdkampen een dam opwerpen aan de toenevende jeugdcriminaliteit. De bedoeling was echter veeleer de maatschappij te beschermen voor wat genoemd werd 'biologisch verworpen' of 'sociaal onbruikbare' jeugd, en

politiek afwijkende jongelui, die dan in de kampen ‘gebroken’ moesten worden. Naast Duitse ‘probleemkinderen’ kwamen hier ook vele partisanenkinderen terecht.

Er wordt in het boek wel op gewezen dat de welzijnszorg in de republiek van Weimar net zo systeembevestigend en loyaal tegenover de staat was als tijdens het nationaal-socialisme en in de bondsrepubliek. Een vorm van controle, selectie en repressie is eigenlijk altijd inherent geweest aan het sociaal werk van de staat. Alleen kon dit alles ten tijde van het nationaal-socialisme dodelijke gevolgen hebben.

Het hele sociale systeem berustte in de verschillende regimes op het veldwerk van de welzijnswerk(st)ers, die in zeer uiteenlopende gebieden rechtstreeks contact hadden met de bevolking : dat ging van familiale begeleiding, opvoeding en school over jeugd, gezondheid, werk(loosheid) en vele andere gebieden, tot controle inzake rassenhygiëne en politieke overtuiging vanaf 1934. Daaraan werd dan ook selectie gekoppeld, met alle gevolgen vandien : intrekken van uitkeringen, gedwongen sterilisaties en deportaties, enz.

Het nationaal-socialistische regime had onmiddellijk politiek ‘onbetrouwbare’ en joodse medewerkers uit het sociaal werk ontslagen en vervangen door slecht of niet geschoolde, maar politiek aangepaste werknemers. In Hamburg had toch nog het merendeel van de sociaal werkers een opleiding in de Weimarrepubliek gekregen, deels van leidende figuren uit de vrouwenbeweging. Zij waren gevormd met als ideaal zich in te zetten voor de sociaal zwakkeren. Niettemin blijkt nergens uit documenten enige open weerstand vanwege de sociaal werkers tegen het ingevoerde systeem. Alice Salomon die in 1933 uit de leiding van de sociale vrouwenscholen ontslagen werd, licht het dilemma toe : «Eigen betrekking, inkomen, familie en zekerheid, en eed op Hitler - of dagelijks risico en gevaar voor je familie en voor jezelf.»

Voor vele slachtoffers was echter het einde van de oorlog en van het regime nog niet het einde van de ellende. Heel wat willekeurig onder voogdij geplaatste vrouwen waren in diverse inrichtingen terecht gekomen en moesten daar ook na de oorlog, zonder verdere vorm van onderzoek, blijven. Andere werden vrijgelaten, maar kregen geen schadeloosstelling, onder meer omdat bij hun verzoek de ambtenaren uit de nationaal-socialistische tijd nog steeds in functie waren of omdat door hun opvolgers de toen gangbare criteria nog gehanteerd werden.

De uitgever van dit boek, Angelika Ebbinghaus, is ervan uitgegaan dat het beeld van de vrouw in het nationaal-socialisme tot nog toe onvolledig was en heeft elementen aangevoerd, die een objectieve kijk geven op de rol van de vrouw in een donkere periode van onze geschiedenis.

Marie-Reine BLOMMAERT (V.U.B.)

Het boek *Jakob Littners aantekeningen uit een aardhol* verscheen in 1948 in Duitsland en niemand die eraan twijfelde dat Jakob Littner ook de auteur van dit autobiografisch verhaal was. Bij een heruitgave in 1992 maakte de ware auteur zich bekend : Wolfgang Koeppen. Wat was er gebeurd ?

De Münchense postzegelhandelaar Jakob Littner had zijn overlevingszwerftocht onder de oorlog verteld aan een uitgever en was zelf naar Amerika geëmigreerd. Van die uitgever kreeg Koeppen het lijstje met gebeurtenissen en data. Hij maakte van dat wedervaren dit verbluffend geschreven boek.

De tekst is ontzettend nuchter, haast afstandelijk, geschreven. Dat maakt dat de lezer bijna gemakkelijk met Jakob Littner meewandelt. Het begint met zijn eerste moeilijkheden als jood in Duitsland. Tot dan is zijn band met de joodse gemeenschap zo goed als onbestaande geweest. Bovendien heeft de Duitstalige Littner de Poolse nationaliteit, al spreekt hij geen woord Pools. Hij probeert het land te verlaten maar geraakt slechts tot in Praag. De Duitse bezetters volgen dagen later. Hij vlucht naar Polen. Achter hem wordt Polen binnengevallen. Hij vlucht tot onder Russisch bestuur, maar daar zal het nazi-barbarendom hem pas echt tot in zijn aardhol vernederen. Maar hij overleeft.

Is het door die nuchtere vertelstijl, die je aanvankelijk vlot laat voortlezen, tot op het ogenblik dat je met Jakob Littner verder gelopen bent en vaststelt dat redding nog nauwelijks mogelijk is, dat ook de lezer nietsvermoedend in de val loopt ?

Jakob Littner is boven alles iemand die in de medemens blijft geloven. Hoe onmenselijk sommigen zich ook gedragen, hij slaagt er steeds in om in anderen die noodzakelijke goedheid te aanschouwen om verder te gaan. Zoals hij door zijn emotionele waarnemingen in talrijke kleine beschrijvingen het ongrijpbare toeval over mensen laat rollen.

Wolfgang KOEPPEN

Jakob Littners aantekeningen uit een aardhol, Amsterdam, Thoth, 1992, 140 blz., ISBN 90-6868-056-0, prijs : f 24,90

Door de gebeurtenissen wordt hij ook voor het eerst in zijn leven echt een gelovige. Of zoals hij op het einde van zijn onvergetelijke boek stelt : «We zijn door de nacht gegaan. Ik weet dat ik geen belangrijke rol in de dodendans van de tijd heb gespeeld en slechts een kleine figurant was in de grootste encensering van de duivel. Ik heb verschrikkelijke dingen meegemaakt ; maar anderen zijn nog verschrikkelijker dingen overkomen. Maar het was voor mij een lange weg van München naar München, een odyssee van de gruwel, een beproeving zoals ik in geen enkel boek gelezen heb, ook al zou het een verslag uit het duister Afrika zijn. Ik ben in de hel geweest. En dat ik nu weer in de wereld leef, beschouw ik als een wonder. Een wonder gebeurt alleen door God, God leidde me door de doodsnood ! Hij en geen ander.» (blz. 138)

Jef BODEN

J. de VISSCHER, M. van den Bossche & M. Weyemberg (ed.)
Hannah Arendt en de moderniteit (Monografieën), Kampen, Kok Agora, 1992, 275 blz., ISBN 90-391-0033-0, prijs : f 37,50

Het denken van Hannah Arendt (1906-1975) wint de laatste decennia steeds meer aan belang. Haar inzichten openen binnen ons postmodern denkklimaat een aantal uitdagende perspectieven. In 1991 wijdde het Centrum voor de Studie van de Verlichting (V.U.B.) aan het belangwekkende denken van deze Amerikaanse filosofe van Duits-joodse origine een colloquium met specialisten uit Nederland en België. De monografie *Hannah Arendt en de moderniteit* is de schriftelijke neerslag van dit congres. Het resultaat mag er zijn. In twaalf essays van hoge kwaliteit worden de sociopolitieke (deel 1), cultuurhistorische (deel 2) en (moraal)filosofische (deel 3) aspecten van haar denken op een bevattelijke wijze uiteengezet. De lezer maakt kennis met de rijke waaier van actuele thema's die haar denken doorkruisen, zoals het totalitarisme, de 'technisering' (Heidegger) van de wereld, de grondslagen van de democratie, de verhouding tussen actie en contemplatie, het joodse vraagstuk. In een inleiding geeft Weyembergh een verhelderende schets van Arendts levensweg en een knappe analyse van haar argwaan ten aanzien van de moderne wereld. In een eerste deel onderzoekt Loose in een doordacht en kritisch stuk Arendts opvatting over de politiek, terwijl Prins zich buigt over de plaats van de apatride in Arendts werk. Het eerste deel wordt afgesloten met bijdragen van Stuy en Piret die Arendts werk respectievelijk vergelijken met het denken van de Duitse filosofen A. Gehlen en H. Lübbe. In een tweede deel behandelen Roviello, Tijmes en Achterhuis

de betekenis van Arendt voor de wetenschapsfilosofie. In een derde en laatste deel wordt de ontmanteling van de metafysica in Arendts denken toegelicht. Legros zoekt naar de plaats van Arendt binnen de fenomenologie. In een van de sterkste bijdragen van dit boek gaat Van den Bossche na wat Arendt aanbrengt in het debat over de postmoderniteit. Peeters analyseert Arendts ontmanteling van het metafysische denken. De Visscher ten slotte gaat met zijn bekende indringende stijl op zoek naar de wijze waarop Arendt mens en gemeenschap ethisch ziet functioneren. Eén aspect blijft in dit werk onzes inziens echter ietwat onderbelicht : de plaats en de betekenis van *Eichman in Jerusalem* in haar totale oeuvre. Aan de wijze waarop haar (controversiële) Eichmann-studie verworteld is in haar totale denken had een aparte bijdrage gewijd mogen zijn. Het boek werd aangevuld met een primaire en secundaire bibliografie (met een handige verwijzing naar Nederlandse vertalingen), een chronologie van het leven van Arendt en een personenregister. Voor de studie van het denken van deze uitermate boeiende filosofe zal deze monografie binnen het Nederlandse taalgebied ongetwijfeld en terecht een referentiewerk worden.

Didier POLLEFEYT (N.F.W.O.)

Nieuwe aanwinsten van de bibliotheek

In deze rubriek wordt een keuze opgenomen van de in het Nederlands verschenen boeken die het Studie- en Documentatiecentrum de laatste tijd verwierf. De voorstelling van de werken is aan de uitgevers ontleend.

Robert D. BALLARD en Rick Archbol, *Op het spoor van de verdwenen schepen van Guadalcanal*, De Bataafsche Leeuw, 1993, 230 blz., geb., ISBN 90-6707-320-2, prijs : f 79,90 - 1.595 fr.

De wateren rondom het door koraalriffen omringde eiland Guadalcanal hebben de naam Iron Bottom Sound, de Baai met de IJzeren Bodem, gekregen vanwege de vele scheepswrakken die hier sinds de Tweede Wereldoorlog spookachtig op de bodem van de Stille Oceaan rusten.

Tussen augustus 1942 en februari 1943 vochten hier Amerikanen en Japanners in een reeks felle zee- en landgevechten om de heerschappij over de Grote Oceaan. Tijdens deze strijd gingen aan beide kanten kapitale schepen verloren, zoals de Amerikaanse zware kruisers Atlanta, Astoria, Quincy en Vincennes, de Australische zware kruiser Canberra en de Japanse slagschepen Hiei en Kirishima.

De diepzee-onderzoeker dr. Robert D. Ballard, die eerder de wrakken van het legendarische passagierschip Titanic en de gevreesde oorlogsbodem Bismarck op de bodem van de oceaan wist te traceren, heeft met behulp van de meest geavanceerde technieken in de zomer van 1992 een groot aantal scheeps- en vliegtuigwrakken uit

de strijd om Guadalcanal opgespoord. In woord en beeld beschrijft bestsellerauteur Ballard niet alleen het verloop van de strijd, maar ook zijn speurtocht naar de verdwenen schepen van Guadalcanal.

Ralf BODELIER, *Ordeverstoringen. Zeven essays over beeldende kunst, literatuur en muziek in de schaduw van Auschwitz*. Baarn, Gooi & Sticht, 1992, 128 blz., ISBN 90-304-0652-6, prijs : f 28

«Kunst is opstandigheid tegen het lot van de mens», schreef André Malraux. Deze opstandigheid plaatst kunst tegenover de westerse traditie, een traditie die zoekt naar orde en regelmaat, naar overzicht en totaliteit. Een denkende traditie, die echter om kon slaan in de allesverzengende haat van het nationaal-socialisme.

In deze uitgave verkent Ralf Bodelier in zeven essays de ordeverstoringen die de beeldende kunst, de moderne muziek en de literatuur teweegbrachten in de eerste helft van de twintigste eeuw, en de reacties die daarop volgden in de vorm van boekverbrandingen, beeldenstormen en de vervolging van hun scheppers. Scheppers als Arnold Schönberg, Marc Chagall, Paul Celan, Abel Herzberg en Anselm Kiefer.

Dr. G.W.B. BORRIE, *Monne de Miranda. Een biografie*. 's-Gravenhage, Sdu Uitgeverij Koninginnegracht, 1993, 510 blz., ISBN 90-12-08021-5, prijs : f 59,90

Salomon Rodrigues de Miranda (1875-1942) werd op 3 november 1942 in het kamp Amersfoort door de Duitsers vermoord. Dit boek geeft een beschrijving van het leven en werk van de man, die bijna twintig jaar wethouder is geweest van Amsterdam en bekendheid kreeg door de aanleg van de grote stadsuitbreidingen, die tussen beide wereldoorlogen onder zijn bestuur werden uitgevoerd. Ook aan het Amsterdamsche Bos en de bouw van vele bad- en zweminrichtingen is zijn naam verbonden (de Miranda-bad).

Monne de Miranda, geboren in de Amsterdamse jodenbuurt, verliet op elfjarige leeftijd de lagere school en bekwaamde zich in het vak van diamantbewerker. Hij

behoorde tot de leiders van de diamantbewerkersbond (ANDB) en ook in de SDAP speelde hij een belangrijke rol.

Het boek behandelt uitvoerig de «Erfpachtkwestie», die aan het einde van de jaren dertig in de Amsterdamse politiek grote commotie veroorzaakte en waarvan De Miranda het slachtoffer werd.

Frank CAESTECKER, *Ongewenste gasten. Joodse vluchtelingen en migranten in de dertiger jaren*, Brussel, VUB-PRESS, 1993, 304 blz., ISBN 90-5487-025-7

Uit Polen, Rusland en Roemenië emigreerden in de jaren twintig heel wat joden naar onze streken. Wat later, vanaf 1933, volgden Duitse en Oostenrijkse joden die vluchten voor het nazisme. De auteur gaat in dit boek na hoe de autoriteiten reageerden op deze nieuwkomers. Met een strikt vreemdelingenbeleid werd ernaar gestreefd deze immigratie af te stemmen op lokale economische en politieke belangen. Vluchtelingen werden hiervan vrijgesteld maar wie al dan niet vluchteling was bleek niet zo eenduidig. Bepaalde groepen bespeelden het thema van deze uitsluiting doelbewust en agiteerden scherp rond deze nieuwkomers. De joodse immigranten werden ten slotte aan het eind van de jaren dertig, door allerlei politieke beslissingen, in een keurslijf gedwongen dat hen aan de rand van de samenleving bracht.

Rudi van DOORSLAER, José Gotovitch, Koen Raes, Frank Seberechts, Marc Swyngedouw, Louis Vos, Bruno de Wever, *Herfstij van de 20ste eeuw. Extreem rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven, Kritak, 1992, 160 blz., ISBN 90-6303-447-4

Hoe zag het Vlaams-nationalisme er in het interbellum en tijdens de oorlog uit ? Wie koos er toen voor het fascistische maatschappijmodel en waarom ? Hoe konden deze ideeën doorstromen naar vandaag ? Keert Vlaanderen met het Vlaams Blok terug naar de jaren dertig ? En hoe kan dit allemaal gebeuren in onze ontwikkelde welvaartsmaatschappij ?

Zonder schroom en op een wetenschappelijke manier trachten historici, specialisten uit de politieke wetenschappen en filosofen op deze vragen te antwoorden.

Louis Vos heeft het over de opvallende invloed van de jonge katholieke intellectuelen op de ontwikkeling en verspreiding van het extreem rechtse gedachtengoed. Bruno de Wever analyseert het toenmalige Vlaams-nationalisme tussen democratie en fascisme. Frank Seberechts schetst hoe de naoorlogse Vlaams-nationalisten aankeken tegen collaboratie en repressie. De opkomst van het Vlaams Blok wordt geduid door Marc Swyngedouw. Koen Raes behandelt de culturele achtergrond van het rechtse appèl. In het afsluitende hoofdstuk plaatst Rudi van Doorslaer ten slotte extreem rechts in Vlaanderen in historisch perspectief.

Christian Graf von KROCKOW (uit het Duits vertaald door Peter Michielsen), *Moeilijk nabuurschap. Over de geschiedenis en toekomst van de Duits-Nederlandse betrekkingen*, Amsterdam, Bert Bakker, 1994, 30 blz., ISBN 90-351-1377-2, prijs : f 19,90

«Het nabuurschap is de Nederlanders en de Duitsers als geografisch lot toebedeeld. Het werkt door in alle aspecten van het leven, van de economie tot vakantie-reizen. Nabuurschap resulteert noodzakelijkerwijs in intensiteit, maar ook in ambivalentie, in een tweeslachtigheid van de betrekkingen, waaruit net zo goed emotioneel intensieve toeneigings - om niet te zeggen liefde - kan ontstaan als haat.»

Moeilijk nabuurschap is de titel van de tweeëntwintigste Huizinga-lezing die op 10 december in Leiden werd uitgesproken door Christian Graf von Krockow. Het onderwerp van deze Huizinga-lezing is de relatie tussen Duitsland en Nederland. Moeilijk is het nabuurschap geworden door de assymetrie. Wat is er gebeurd met de zelfgekozen verwantschap en hoe wordt de toekomst samen ? Hoe kunnen we nieuwe mogelijkheden benutten om deze banden te versterken ? Christian Graf van Krockow suggereert dat een stevige integratie in Europa zeer wenselijk is ter voorkoming van de vorming van een nieuw vijandbeeld.

MACKAY, *Volgend jaar in Berlijn. Een oorlogsnovelle*, Baarn, De Prom, 1993, 74 blz., ISBN 90-6801-358-0, prijs : f 24,90

Volgend jaar in Berlijn is een tweede-generatie-oorlogsnovelle. Louis (31) is historicus, maar de geschiedenis lijkt hem noch iemand anders meer iets te zeggen te hebben. In een vlaag van verbittering over dat vervlakte bestaan van nu, gaat hij naar Berlijn om het huis te zoeken, waar zijn vader tijdens de Tweede Wereldoorlog was ingekwartierd voor dwangarbeid bij Siemens. Hij ontmoet een jonge joodse vrouw en zij laat hem de stad zien. Terwijl zijn en haar verleden zich onafwendbaar vermengen met het heden, verandert het zoeken naar een plaats en een mens in zoeken naar de plaats van de mens. Berlijn wordt een beklemmende werkelijkheid.

Tjen MAMPAEY, *De Zwarte Hand. Het verzet tegen de nazi's in Klein-Brabant en de Rupelstreek*, Berchem, Epo, 1993, 108 blz., ISBN 90-6445-740-9, prijs : 375 fr.

De Zwarte Hand verhaalt het verzet tegen de nazi's in Klein-Brabant en de Rupelstreek tijdens de Tweede Wereldoorlog. De verzetsgroep De Zwarte Hand ontstond al in juni 1940. Grootse sabotagedaden zoals het latere verzet kan voorleggen zijn er niet. Maar er is wel iets heel specifiek aan de Zwarte Hand : het gaat over bewust verzet van voornamelijk jonge mensen, bijna allemaal rond de twintig, die zich niet langer willen neerleggen bij de terreur van de nazi's en willen vechten voor vrijheid.

Al in oktober 1941 worden 109 van de 111 leden aangehouden en naar Breendonk gevoerd. Slechts 37 leden van De Zwarte Hand hebben de concentratiekampen overleefd. Nu zijn er nog 18 in leven, de laatste getuigen die kunnen waarschuwen voor de gevolgen van racisme en fascisme.

Lydia de PAUW-DEVEEN (samengesteld door), Wilchar, *een geëngageerd kunstenaar in een bewogen periode, Gent, Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging, 1994, prijs: 595 fr. + 65 fr. portokosten*

Kunst is een intrigerende materie: bevreemdend, bevragend, de aandacht trekkend op al het mooie, maar ook op al wat fout loopt in onze samenleving.

Kunst, geïnterpreteerd als een instrument van de emancipatie van de arbeidersklasse, komt op verbluffende wijze tot uiting in het affiche-oeuvre van Wilchar.

Vanaf 1935 werkt hij vooral in opdracht van de Belgische Werkliedenpartij (BWP), de Communistische Partij (KP) en de vakbonden. Zijn aanplakbiljetten zijn de artistieke vertolking van felle strijd tegen fascisme, tegen kapitalisme en tegen sociale onrechtvaardigheid. Thema's die vandaag, meer dan ooit, actueel zijn.

De affichestijl van Wilchar is sterk: zijn voorstellingen zijn zo sprekend en zijn composities en kleuren zo expressief, dat de teksten maar een secundaire rol spelen, tenzij hij juist bepaalde woorden wil benadrukken. Strijdvaardige creativiteit is het meest treffende element in zijn aanplakbiljetten, dit ondanks normen in zake inhoud, tekst, formaat en kostprijs.

De expositie licht een politiek zeer belangrijke historische periode toe, waartussen nu parallellen kunnen worden getrokken. Men kan zelfs de relatie leggen tussen Wilchar en de Mexicaanse muurschilders, wier politiek-sociaal gerichte kunstwerken eveneens in Gent tentoongesteld werden. Omdat het werk van Wilchar de gevoelige plekken van de maatschappij en de onverdraagzaamheid blootlegt, zet het aan tot kritisch denken... Hierin bestaat de essentie van zijn werk. Zijn affiches zijn de expressie van angst en woede.

Deze tentoonstelling is een eerbetoon aan een moedig man. Zijn affiches vertellen ons, eens te meer, dat we alert moeten blijven.

Wilchar werd in 1910 in Sint-Gillis (Brussel) als zoon van een trambestuurder geboren. Hij kreeg een opleiding als tekenaar-lithograaf en werd affiche-ontwerper. Na de Arbeidersuniversiteit begon hij zelf te schilderen. In 1941 was hij een van de mede-oprichters van de kun-

stenaarsgroep «Contact». Hij was actief in het gewapende verzet en kwam als politieke gevangene in de kampen van Hoi en Breendonk terecht.

Toen de wervingscampagnes van de partijen onder invloed van de reclamebureaus een andere stijl aan de affiches oplegden, concentreerde Wilchar zich op het maken van prenten: hij sneed ontelbare lino's en creëerde ook een aantal schilderijen met een sterk maatschappijkritische inslag.

Deze catalogus is uitgegeven naar aanleiding van de tentoonstelling *Wilchar, een geëngageerd kunstenaar in een bewogen periode*, die van 4 maart tot 31 mei plaatsvond in het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB, Bagattenstraat 174, 9000 Gent, tel.: 09/224.00.79). De catalogus is samengesteld door Lydia de Pauw-Deveen, ere-gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel en oud-staatssecretaris. De inleiding is van de hand van prof. dr. Guy Vanthemsche (V.U.B.). De historische achtergronden bij de affiches zijn geschreven door Bart de Wilde en Luc Peiren, onderzoekers van het AMSAB. De catalogus kan worden verkregen door storting of overschrijving van 595 fr. + 65 fr. portokosten op rekeningnummer 870-0007163-48, 000-0018553-42 of 123-6105500-65 ten name van het AMSAB, na ontvangst van het boek en de factuur.

Sally PEREL (uit het Frans vertaald door Topics Media Productions), *Ik was Hitlerjongen Salomon*, Baarn, De Kern, 1993, 171 blz., ISBN 90-325-0429-0, prijs: 480 fr.

In *Hitlerjongen Salomon* vertelt Salomon Perel zijn eigen verhaal. De joodse jongen Sally Perel redde zijn leven door als Hitlerjongen Josef Perjell in de huid van de vijand te kruipen.

Salomon Perel werd in 1925 in Nedersachsen geboren. Als tienjarige ontvlucht zijn familie het bruine gevaar en vestigt zich in Lodz. Als de Duitse troepen Polen binnenmarcheren, vlucht Sally met zijn broer naar Rusland. Hun ouders blijven achter in het getto, waar ze later omkomen.

Als Sally aan het begin van de Blitzkrieg tegen Rusland in handen van de Wehrmacht valt, verklaart hij: 'Ik ben een Volksduitser'. Zo veranderde Sally Perel in Josef Perjell, de Hitlerjungen.

Agnieszka Holland maakte van deze geschiedenis een veelbesproken en bekroonde film onder de titel *Europa, Europa*.

Dr. Richter ROEGHOLT, *Amsterdam na 1900*, Den Haag, Sdu Uitgeverij Koniginnegracht, 1993, 424 blz., geb. met stofomslag, geïll., ISBN 90-12-08009-6, prijs: f 79,50

Amsterdam is altijd al het centrum van Nederland geweest. Politiek, omdat het nu eenmaal de hoofdstad van Nederland is; de stad waar staatshoofden worden ingehuldigd. Financieel, omdat De Nederlandsche Bank er is gevestigd en grote ondernemingen er hun hoofdkantoor hebben. Een stad die investeert in diensten, geldhandel en telecommunicatie. Maatschappelijk en cultureel, omdat de mensen hier de straat op gaan, of het nu is om hun gemoed te luchten over de Russische inval in Hongarije, om de kernwapens de wereld uit te wensen of om voetbalinternationals te huldigen. Op het gebied van architectuur, literatuur, toneel, beeldende kunst en muziek zet Amsterdam de toon.

Amsterdam, de stad waar het opkomende fascisme en de oorlog littekens achterlieten, maar waar ook de verzetsgeest sterker is gebleken dan elders in het land. Tussen deze uitersten staat de geschiedenis van het moderne Amsterdam gespannen.

Dit boek is de geheel herziene en bijgewerkte uitgave van Amsterdam in de 20ste eeuw.

Driemaandelijks Tijdschrift

nr. 40-41/1994

De nazi-misdaden en volkerenmoorden in de geschiedenis en de herinnering

*Internationaal Congres
Brussel, 23-27 november 1992*

HANDELINGEN III

- 3 **Paul HALTER:** Inleiding
- 5 **Yannis THANASSEKOS:** *Milieux de mémoire: Survivants et formation des Héritiers - Bilan et perspectives* (Commissie «Milieu van de herinnering; overlevenden en erfgenamen»)
- 29 **Wilma van LEUR** (Staflid Verzetsmuseum, Amsterdam - Nederland): *Het Verzetsmuseum im Amsterdam: Tastbare Herinnering* (Commissie: «Milieu van de herinnering; overlevenden en erfgenamen»)
- 37 **Claude SINGER:** (Doctor in de geschiedenis - Université de Paris I - Frankrijk): *L'image des Juifs dans l'Univers concentrationnaire d'après les films de fiction* (Commissie «Film»)
- 53 **Philippe ELHEM:** (Filmcriticus - België): *Etude comparative des esthétiques de représentation des crimes et génocides nazis dans le cinéma de fiction* (Commissie «Film»)
- 63 **David BARNOUW** (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie - Nederland): *Anne Frank, de film: beroemd geworden door trivialisering?* (Commissie «Film»)
- 69 **Ilan AVISAR** (Hoogleraar - Universiteit van Tel Aviv - Israël): *Holocaust Films and the Construction of National Memory: The case of the new German Cinema* (Commissie «Film»)
- 81 **Barbara DISTEL** (KZ-Gedenkstätte Dachau - Duitsland): *Orte der Erinnerung an die Opfer im Lande der Täter - Gedanken zur Arbeit an der Gedenkstätte des ehemaligen Konzentrationslager Dachau* (Commissie «Museum»)
- 91 **Irmgard SEIDEL** (Gedenkstätte Buchenwald - Duitsland): *Die Erarbeitung einer neuen Konzeption für die Gedenkstätte Buchenwald* (Commissie «Museum»)
- 97 **Paul M.G. LEVY** (Voorzitter van het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk - België): *Le Mémorial National du fort de Breendonk, établissement public autonome au service de la mémoire* (Commissie «Museum»)

Gérard PRESZOW (Producer - België): <i>La transmission du récit</i> (Commissie «Kunst en herinnering»)	105
Angela GRENGER (Directeur Mahn- und Gedenkstätte/ Düsseldorf - Duitsland): <i>Kunst und Erinnerung. Beispiele aus der Gedenkstättenarbeit</i> (Commissie «Kunst en herinnering»)	113
Jörg ESCHENAUER (Hoogleraar Politologie - Duitsland): <i>Der bewußte historische Subjekt: Illusionärer Traum oder erreichbares Ziel demokratischer Erziehung?</i> (Commissie «Geschiedenis en herinnering»)	119
Ann-Elisabeth JANSSEN (Germaniste - België): <i>Art Spiegelmans Maus. De strip als gedenkteken</i> (Commissie «Media»)	129
Inhoud van Handelingen I en II	139

Bijvoegsel aan Tijdschrift nr. 40-41	143
Woord vooraf van de landelijke voorzitter van de Stichting Auschwitz	145
Marie Lipstadt-Pinhas: Wanneer het geluk uit de hemel valt	150
Mededelingen:	153
- Prijs van de Vrede/Prijs van de Stichting Auschwitz	
- Behoud van de gedenkplaats Auschwitz-Birkenau	
- Vertegenwoordigers van de naoorlogse generatie en overlevenden van de Sjoa nemen deel aan een multiculturele studie	
Boekbesprekingen:	157
G. BOISSEVAIN & L. van EMPEL, <i>Vrouwenkamp op Java</i> (L. Chagoll); A. ENGELSMAN, <i>Oorlogstrauma's na 45 jaar</i> (J. van Calsteren), H. GIJSELS, <i>Open je ogen voor het Vlaams Blok ze sluit</i> (T. Kanatouris), G.-A. GOLDSCHMIDT, <i>De afzondering</i> (J. Boden), R. HILBERG, <i>Daders, slachtoffers, omstanders</i> (H.-Chr. Jasch), G.L. DURLACHER, <i>Quarantaine</i> (J. Boden), A. EBBINGHAUS (samengesteld door), <i>Opfer und Täterinnen</i> (M.-R. Blommaert), W. KOEPPEN, <i>Jakob Littners aantekeningen uit een aardhol</i> (J. Boden), J. de VISSCHER, M. van den Bossche & M. Weyemberg (ed.), <i>Hannah Arendt en de moderniteit</i> (D. Pollefeyt).	
Nieuwe aanwinsten van de bibliotheek	173

Paul HALTER

Landelijke voorzitter

van de Stichting

Auschwitz

Inleiding

Na de uitgave van de eerste twee delen van de handelingen van ons congres over de volkerenmoorden en misdaden van de nazi's in de geschiedenis en de herinnering - een congres dat van 23 tot 27 november 1992 plaatsvond - kregen we talrijke complimenten, die ons ertoe aanmoedigen dit werk voort te zetten. De weg die we moeten afleggen is lang. We plannen immers de publikatie van verschillende delen van de Handelingen, waarin alle ons bezorgde teksten van de lezingen worden opgenomen. De keuze voor publikatie in de oorspronkelijke taal zal het de lezer er wellicht niet makkelijker op maken, maar brengt een betere verdeling van ons tijdschrift met zich in de landen die op ons congres door sprekers vertegenwoordigd waren. Dit kan ertoe leiden dat onze samenwerking met een aantal kringen die zich actief toeleggen op de vraagstukken die ons bezighouden intenser en sterker wordt.

In dit deel laten wij u kennismaken met verscheidene lezingen, gegeven in de commissies *Milieu van de Herinnering: Overlevenden en Erfgenamen, Musea, Film, Kunst, Geschiedenis en Herinnering, Media en Pedagogie*.

Opnieuw betuig ik mijn dank aan de directeur van de Stichting Auschwitz, de heer Yannis Thanassekos, en zijn wetenschappelijk en administratief medewerkers, die, afgezien van alle andere taken die zij volbrengen, deze uitgave tot stand hebben doen komen.

Inhoud van Handelingen I *

De nazi-misdaden en volkerenmoorden in de geschiedenis en de herinnering

*Internationaal Congres
Brussel, 23-27 november 1992*

Paul HALTER: *Woord vooraf*

Nathalie HEINICH: *Récits de rescapées: le roman comme témoignage* (Commissie 'Literatuur')

Yannis THANASSEKOS: *Positivismisme historique et travail de la mémoire. Les récits et les témoignages des survivants comme source historique* (Commissie 'Geschiedenis en herinnering')

Geneviève DECROP: *La politique, l'histoire et la mémoire autour d'Auschwitz* (Commissie 'Geschiedenis en herinnering')

Georgi VERBEECK: *Geschiedschrijving en politieke cultuur. Omgang met het nationaal-socialisme in het naoorlogse Duitsland* (Commissie 'Geschiedenis en herinnering')

Claudine CARDON: *Ecrire l'histoire d'un convoi de déportation politique à Auschwitz: le convoi du 6 juillet 1942 dit des '45.000'* (Commissie 'Geschiedenis en herinnering')

Alain BIHR: *Les ambiguïtés de la mémoire antifasciste* (Commissie 'Geschiedenis en herinnering')

Enzo TRAVERSO: *Intellectuel à Auschwitz. Notes sur Jean Améry et Primo Levi* (Commissie 'Literatuur')

Vincent ENGEL: *La Nuit d'Elie Wiesel: entre le témoignage et le roman filial* (Commissie 'Literatuur')

Jan DEVOLDER: *Primo Levi, écrire et survivre* (Commissie 'Literatuur')

James E. Young: *The Rhetoric of Ruins: Jews, Poles and Auschwitz* (Voltallige vergadering)

François MARCOT: *Les musées et le génocide des Juifs: l'histoire face à la mémoire officielle et à la mémoire sociale* (Commissie 'Museum')

Dimokritos KAVADIAS: *De Dossinkazerne te Mechelen: een exploratief onderzoek naar de orale geschiedenis van de sociale ruimte rond een nazi-verzamelkamp voor joden. Het collectieve geheugen van de 'Paroche'-buurt* (Commissie 'Gedenktekens en herdenkingen')

Claudine DRAME: *Le cinéma français et le génocide* (Commissie 'Film')

Inhoud van Handelingen II *

Paul HALTER: *Een woord vooraf*

Geoffrey HARTMAN: *Apprendre des survivants: Remarques sur l'histoire orale et les archives. Vidéo de témoignages sur l'holocauste à l'université de Yale* (voltallige vergadering)

Serge BARCELLINI: *Réflexion autour de deux Journées Nationales* (voltallige vergadering)

Maurice CLING: *Génocide et Déportation: rapports et spécificités* (Commissie «Milieu van de herinnering; overlevenden en erfgenamen»)

Elma VERHEY: *Speelbal van politiek en religie. Het naoorlogse gevecht om de joodse onderduikkinderen in Nederland* (Commissie «Milieu van de herinnering; overlevenden en erfgenamen»)

Maurice GOLDSTEIN: *27 ans au Comité International Auschwitz* (Commissie «Milieu van de herinnering; overlevenden en erfgenamen»)

Harold MARCUSE: *Die geschichte der musealen Darstellung der Konzentrationslager in der Bundesrepublik, 1945-1985* (Commissie «Museum»)

Jan Rense BOONSTRA: *Het Anne Frank Huis: méér dan alleen een historische plek* (Commissie «Museum»)

Michèle FREY: *«Seul l'avenir donne un sens au passé (Jacques Attali)* (Commissie «Museum»)

Dietrich GOLDSCHMIDT: *Möglichkeiten der Schule zur Mitgestaltung der Sozialisation junger Menschen bei der Bildung ihres Geschichtsbewußtseins: Der national-sozialistische Völkermord - ein Menetekel gegen jegliche Verletzung der Menschenrechte* (Commissie «Pedagogie»)

Jean-Paul WIBRIN: *La mémoire d'Auschwitz dans l'enseignement: pour une pédagogie de l'émotion?* (Commissie «Pedagogie»)

Perel WILGOWICZ: *Approche psychanalytique des impasses de la mémoire. Retrouvaille de sens et transmission vivante* (Commissie «Psychologische aspecten»)

A. Willy SZAFRAN: *Le deuil chez des rescapés d'Auschwitz: un processus interminable* (Commissie «Psychologische aspecten»)

Jean-Charles SZUREK: *L'historiographie polonaise et la Shoah: aperçu de quelques problèmes* (Commissie «Geschiedenis en herinnering»)

Stephanos ROZANIS: *The impossibility of Art* (Commissie «Kunst en herinnering»)

David BARNOUW: *Anne Frank: het Broadway-toneelstuk* (Commissie «Kunst en herinnering»)

De volgende delen van de Handelingen worden voorbereid.

Prijs per deel: 500 fr. + portokosten (België: 50 fr./andere landen: 100 fr.)

Handelingen I is verkrijgbaar door storting of overschrijving van:

in België: **550 fr.** (portokosten inclus) op rekeningnummer 310-0780517-44 met vermelding 'Handelingen I';

in andere landen: **600 fr.** (portokosten inclus) enkel per postwissel met vermelding 'Handelingen (I, II, III, ...)

Paul HALTER

Landelijke voorzitter

van de Stichting

Auschwitz

Woord vooraf

Beste vrienden-overlevenden,

Jullie die of zelf of omwille van wie u dierbaar was, geleden hebben: met rasse schreden naderen wij enkele tragische verjaardagen. Die van de bevrijding van ons land - stapsgewijs gevolgd door die van alle bezette landen -, de opening van de nazi-gevangenissen en -strafkampen en bijgevolg ook die van de concentratie- en vernietigingskampen. Wat verteld werd over wat daar is gebeurd, hielden de mensen niet voor mogelijk.

Er is in 1945, 1946 en 1947 veel over geschreven, maar daarna was het afgelopen. Studies hebben bewezen dat de uitgevers niet meer geneigd waren dit soort verhalen te publiceren. Van de andere kant streefden de overlevenden ernaar weer op kracht te komen en hun gapende wonden te helen. Zij verkozen te werken aan hun reïntegratie in het normale leven. Sommigen hebben zich vol elan in de strijd gegooid voor het grote avontuur dat het zionisme hun voorhield. De oprichting van de staat Israël, tegelijk met een Palestijnse staat, leek de ideale oplossing. Het is niet voor niets dat zij al hun hoop op dit avontuur hebben gevestigd. Helaas hebben de Arabische staten het anders begrepen. Op gewelddadige wijze hebben die de strijd aangeboden met de jonge opkomende staten. Zonder moeite werd het aan de Arabieren toegekende deel ingelijfd. Gelukkig bracht de buitengewone moed van een formidabele schare ontheemden die niets meer te verliezen hadden en alles te winnen, de aanvallers tot staan. Een halve eeuw is sindsdien verstreken en wat niemand nog had verhoopt, heeft zich voorgedaan: de elkaar vijandig gezinde broers hebben toenadering gezocht. Het ontstaan van een federatie van staten die, door hun know-how, hun idealen, hun wil en hun kennis, kans maken het leiderschap van het Midden-Oosten

op zich te nemen, is nu denkbeeldig. De verwachtingen zijn gespannen en de uitdaging is enorm, maar wie de jonge staat Israël zich heeft zien ontwikkelen, denkt bij zichzelf dat met een beetje goede wil alles mogelijk is. Laten wij niet uit het oog verliezen dat ook duizenden Palestijnen hun voordeel hebben getrokken uit een opvoeding en een vorming die hun toestaat het beste te verhoppen.

Laten wij deze brandende kwestie aan specialisten over, die bevoegder zijn dan ik, en keren wij dan terug tot het steeds intensievere werk dat onze luttele overlevenden en de Stichting Auschwitz, die mede door hen opgericht is, tot stand brengen. De herinnering als middel tot wraakneming was nooit ons uitgangspunt, maar wij willen wel dat deze herinnering beklijft om een herhaling van 'Auschwitz' te vermijden.

Wat moet je dan denken van geschiedenisvervalsers (zoals Faurisson, Roques, Graf en anderen) en van die zogenaamde revisionisten die, door van mening te veranderen, er uiteindelijk in slagen zich zelfs door onze naasten te doen aanvaarden? Ik denk dan aan Pressac.

Schindler's List komt de wereld op een gelegen tijdstip herinneren aan de gebeurtenissen, die men te zeer geneigd is te vergeten of banaal te maken.

Schuilt hier evenwel ook niet het gevaar in dat aangetoond wordt dat er zelfs goede nazi's hebben bestaan, terwijl de eerste slachtoffers Duitse democraten waren? Schindler heeft 1.000 joden gered. Als elke nazi hetzelfde had gedaan, zou er van een volkerenmoord op de joden geen sprake zijn geweest. Ik kan niet nalaten een artikel uit een *Der Spiegel* van januari 1992 te citeren, waarin vermeld staat dat 27 percent van de ondervraagde Duitsers vindt dat Adolf Hitler zonder de oorlog en de jodenvervolging een der grootste Duitse staatslieden zou zijn. Ik haal hier een opmerkelijk citaat aan van een van mijn beste vriendinnen. Het woord 'vervolging' is op de joden toepasselijk voor die periode in de geschiedenis waarin hun gezegd werd:

«U hebt het recht niet onder ons te leven als u joods blijft».

Het woord mag ook gebruikt worden voor de periode in de geschiedenis waarin hun gezegd werd:

«U hebt het recht niet onder ons te leven».

Maar het woord ‘vervolging’ past helemaal niet meer in deze recente periode in de geschiedenis waarin de ingekorte zin luidt:

«U hebt het recht niet te leven».

Toen wij in 1944 - wanneer de konvoeien met Hongaarse joden aankwamen -, gehard door een jaar in deze verbijs-terende, beklemmende wereld waar ons leven nog slechts aan een zijden draadje hing, in Auschwitz nog amper het hoofd boven water konden houden, waren wij nog maar met enkele tientallen gedeporteerden van Belgische afkomst. De anderen hadden het leven gelaten: de val van Koning Ubu was achter hen dichtgeklapt. Elke dag bracht verdriet met zich. Van krankzinnige hoop vervielen wij in de diepste wanhoop.

De wereld van de concentratiekampen, toen de onze, vergde al onze energie en ons weerstandsvermogen teneinde te overleven.

Wanneer men ons eind januari 1945, toen het 25 graden vroom en alles bedekt was onder een meter dikke sneeuwlaag, in de rij liet staan met de bedoeling het kamp te evacueren, besliste ik, ondanks de waarschuwingen van onze kameraden, mij ziek te melden om te ontsnappen aan deze marsen, die uiteindelijk dodenmarsen bleken te zijn, want weinigen hebben ze overleefd.

Deze dreiging bleek juist. De nazi's hadden beslist elk spoor van hun misdaden uit te wissen. Na een schijnbevrijding keerde een patrouille terug om alle overlevenden een beurt met de mitrailleur te geven. Slechts enkelen, hoogstens een tiental, ontsnapten aan deze slachting.

Vandaag beleven wij de terugkeer van het fascisme (cfr. het Vlaams Blok in België; Berlusconi en zijn regering in Italië; rechts aan de macht in Frankrijk). Vanzelfsprekend zullen wij niet meer identiek hetzelfde meemaken, maar wij kunnen onmogelijk het hoofd afwenden van wat om ons heen gebeurt. De wreedheid van de oorlog is sinds onze bevrijding blijven bestaan. Het is overbodig u alle conflicten en verschrikkingen op te sommen: de rivieren die duizenden lichamen van arme mensen meevoeren, de massagraven die ontdekt zijn in Chili, waar Pinochet aan het hoofd van zijn leger nog altijd toeziet op de - onwaarschijnlijke - terugkeer van de democratie. Maar is dat woord democratie geen synoniem van zwakheid? Wordt ver-

draagzaamheid goed begrepen? Kun je vertrouwen hebben in de goedheid van de mens (of bent u Pierre-Paul Proudhon of Jean-Jacques Rousseau?).

Om te besluiten met een optimistische noot, bezorg ik u het beknopt verslag van de activiteiten van de Stichting Auschwitz, uw Stichting:

Een keuze uit de aangeboden pedagogische activiteiten:

1) Een reeks pedagogische voordrachten en weekends;

2) Vier 'oplagen' van het materiaal van de tentoonstelling «De concentratiekampen en vernietigingspolitiek van de nazi's in hun historische context 1914-1945»;

3) Een jaarlijkse studiereis naar Auschwitz-Birkenau;

4) Voordrachten in scholen, culturele centra, enz.;

5) Bezoeken aan Breendonk, als museum en gedenkplaats in België uniek;

6) Een jaarlijkse opstelwedstrijd, bekroond met verschillende prijzen;

7) Een jaarlijkse Prijs van de Stichting Auschwitz en een Prijs van de Vrede. Die laatste, ten bedrage van 50.000 fr., ging vorig jaar naar de heer Didier Pollefeyt (verbonden aan de *Katholieke Universiteit Leuven*) en van het jaar naar de heer Eric David (verbonden aan de *Universite Libre de Bruxelles*);

8) Een gespecialiseerde bibliotheek;

9) Een videotheek. Audiovisuele vraaggesprekken met overlevenden worden tot stand gebracht in samenwerking met de universiteit van Yale (V.S.A.), de *Université Libre de Bruxelles* en de Vrije Universiteit Brussel;

10) Een rijkelijk gedocumenteerd pedagogisch dossier, tot stand gekomen in samenwerking met de *Organisation des Etudes* van het ministerie van onderwijs, onderzoek en vorming van de Franse Gemeenschap;

11) Ten slotte zijn wij bereid ieder bij te staan bij de uitwerking van elk waardevol project dat in de geest van onze werking ligt.

Uiteraard kan dit alles niet tot stand gebracht worden zonder de actieve medewerking van de overlevenden die, hun

lichamelijke handicaps, morele kneuzingen en ouderdom ten spijt, onvermoeibaar op de bres blijven staan. Velen zijn al van ons heengegaan, maar gelukkig hebben kameraden uit andere verenigingen zich bij ons aangesloten om samen dingen te ondernemen. Auschwitz is thans een symbool.

P.S.: Terwijl dit woord vooraf wordt opgesteld, vernemen wij het schielijke overlijden van onze vriend Fernand van den Eynde, die voorzitter was van de Verbroedering van de Vriendenkringen van de Nazi-Concentratiekampen en -Gevangenissen. Wij verliezen met hem een van onze meest prestigieuze leiders en verdedigers.

Onlangs namen wij een interview met hem op. Daardoor zal hij onder ons levendig blijven en zal hij zich bij de kring van verdwenen getuigen voegen.

Wanneer het geluk uit de hemel valt

Marie
LIPSTADT-PINHAS

Afgezien van een hoop ellende en tal van verschrikkingen, zijn er ons uit de laatste wereldoorlog enkele gebeurtenissen bijgebleven die het grauwe bestaan onder de nazi-bezetting draaglijker maakten.

Ik wil in dit tijdschrift de volgende belevenis uit het geheugen opdiepen.

Een dag in mei 1944 - 18 uur. Ongeveer twee uur geleden verliet ik de school, die zich op enkele stappen van mijn woonplaats bevindt; om precieser te zijn: de Claessensstraat in Laken.

Het is prachtig weer, de hemel is helblauw, al een beetje mistachtig. Eerst raakt het luchtruim overweldigd door een dof, aanhoudend gebrom, dat vervolgens zozeer aanzwelt dat de ruiten van de flat hevig beginnen te trillen. Nieuwsgierig stel ik me aan het raam op. Boven me zie ik een zwerm geallieerde vliegtuigen naar Duitsland optrekken.

Het luchtafweergeschut - wat haat ik dat op dit ogenblik - reageert prompt. Vluchtige wolkjes vallen talrijk tussen de grote gevleugelde tuigen uiteen.

Dan verliest een door een schot getroffen vliegtuig gauw snelheid, waarna het verderop - waarschijnlijk in Vilvoorde - neerstort. Ik sta verstijfd, nog altijd aan het venster post vatend. Ik heb de tijd niet om teleurgesteld te zijn. Want nagenoeg meteen dalen drie bloemkroonachtige open parachutes neer met een snelheid die me duizelingwekkend schijnt.

Ik weet niet welk instinct me naar buiten duwt, maar, zonder dat ik me er werkelijk rekenschap van geef, bevind ik me op het einde van de anders zo rustige en verlaten Claessensstraat, te midden van honderden andere opgewonden, uitgelaten en verwonderde mensen.

Met de neus in de lucht wachten we allen op het ogenblik waarop een van de drie parachutisten de grond raakt - de twee anderen zijn heel wat verder afgedreven. De zijden bloem laat de soldaat op het dak van een fabriekje belanden.

De opwinding bereikt een hoogtepunt. De menigte maakt luidkeels haar vreugde kenbaar aan een vliegenier die met beide handen dit onverwachte, geestdriftige publiek begroet. Het scheelde niet veel of je had Brussel bevrijd gewaand!

Een luchtkasteel. De hevige vreugde dooft snel uit wanneer een Duits legervoertuig zich door het gedrang een weg baant om zich van onze held meester te maken.

Zoals een woelige zee dreigend komt opzetten, zo omringt de woedende menigte de Duitse wagen en verspert die de doorgang. In deze mensenzee wordt ik geschud en heen en weer geslingerd. Ik slaag er niet in me waar dan ook aan vast te klampen.

De Duitsers zijn overweldigd. Omdat ze vrezen zich niet meer uit de omsingeling los te kunnen maken, beginnen ze onophoudelijk te schieten.

Meegesleept door de in paniek geslagen menigte en me verplicht ziende een lange omweg te maken, kom ik pas een uur later thuis, hijgend, met glanzende ogen en met een lange jaap in mijn been. Van mijn vader krijg ik het geweldigste pak slaag van mijn kinderjaren.

Mijn vader was nog maar pas thuisgekomen. Omdat hij me niet zag en opgeschrokken was door de schoten, vond hij er niets beters op dan door dit gebaar uiting te geven aan zijn geweldige ongerustheid.

Toen onze opwinding wat was weggeëbd, gingen we samen een kijkje nemen in de straat waar alles zich had afgespeeld. Een waar slachveld was het geworden. Fietsen, schoenen, tassen en kleren lagen over de straat verspreid. Gelukkig waren er doden noch gewonden. Om zich te bevrijden, hadden de in 't nauw gedreven Duitsers waarschijnlijk in de lucht geschoten. Maar wat hadden we er de schrik onder!

Vijftig jaar scheiden me van dit oorlogsfeit. Het leek een voorsmaakje van de zo vurig verwachte bevrijding van Brussel, die ik jammer genoeg niet heb kunnen meemaken. Want, twee maanden later werd ik gearresteerd en met mijn ouders gedeporteerd. Pas op 27 april 1945 werd ik bevrijd.

Toch blijft het een mooie, onvergetelijke herinnering!

**Bijvoegsel aan
Tijdschrift nr. 40-41**

De Stichting Auschwitz geniet steun van de stad Brussel; de Executieve van de Vlaamse Gemeenschap; het Ministerie van Cultuur van de Vlaamse Gemeenschap; het Ministerie van Economie, Buitenlandse Handel, Gezondheidsbeleid en Bijstand aan personen van de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve; het Ministerie van Financiën en Begroting, Ambtenarenzaken, Externe Betrekkingen, Cultuur en Gezondheidsbeleid van de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve; het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek; de Vice-voorzitter van de Vlaamse regering; het Ministerie van Justitie; het Ministerie van Verkeerswezen van Openbare Bedrijven en van de Regie der Gebouwen; het Ministerie van Financiën; de Nationale Loterij; het Ministerie van Binnenlandse Zaken; de Provincie Antwerpen; de Provincie Brabant; de Provincie Limburg; de Provincie Oost-Vlaanderer; de Generale Bank, en individuele schenkers. Aan hen allen onze hartelijke dank.

